

ZAKAZ NADUŻYCIA PRAW PROCESOWYCH

Grzegorz Kamiński

Wolters Kluwer

ZAKAZ NADUŻYCIA PRAW PROCESOWYCH

Grzegorz Kamiński

SERIA **MONOGRAFIE**

Stan prawny na 10 lutego 2021 r.

Grzegorz Kamiński, nr ORCID: 0000-0002-1278-7950

Recenzent

Dr hab. Izabella Gil, prof. UWr

Wydawca

Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący

Paulina Ambroży

Opracowanie redakcyjne

Agnieszka Witczak

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni[♥]

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8223-875-4

ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przykopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	7
Wstęp	9
Rozdział 1	
Zakaz nadużycia praw procesowych	13
1.1. Wprowadzenie	13
1.2. Nadużycie praw procesowych – rys historyczny	23
1.3. Klauzula dobrych obyczajów (art. 3 k.p.c.)	33
1.4. Nadużycie prawa procesowego w orzecznictwie sądowym przed wejściem w życie art. 4 ¹ k.p.c.	39
Rozdział 2	
Cel wprowadzenia zakazu nadużycia praw procesowych w nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r.	71
2.1. Analiza przejawów nadużycia prawa procesowego w uzasadnieniu projektu ustawy	71
2.2. Zakaz nadużycia praw procesowych (art. 4 ¹ k.p.c.)	98
2.3. Sankcjonowanie przejawów nadużycia praw procesowych	108
Rozdział 3	
Wnioski końcowe	119
3.1. Wprowadzenie	119
3.2. Dyskrecjonalność a niezawisłość sędziowska	122
3.3. Prawo ubogich	131

Podsumowanie	151
---------------------------	------------

Bibliografia	155
---------------------------	------------

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

EKPC	– Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.)
u.k.s.c.	– ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 755 ze zm.)
ustawa nowelizująca	– ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469)

Czasopisma, publikatory i zbiory orzecznictwa

Dz.U.	– Dziennik Ustaw
Dz.Urz. UE	– Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
MoP	– Monitor Prawniczy
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSN(C)	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego (Izba Cywilna) (do 1952 r.)
OSNCK	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Karna

OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Seria A
Pal.	– Palestra
PiP	– Państwo i Prawo
PPC	– Polski Proces Cywilny
PPH	– Przegląd Prawa Handlowego
Pr. Sp.	– Prawo Spółek
Prz. Sejm.	– Przegląd Sejmowy
PS	– Przegląd Sądowy
Rec.	– Recueil de la jurisprudence
SIL	– Studia Iuridica Lublinensia
Zb. Orz.	– Zbiór Orzecznictwa

Organy

ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
RPO	– Rzecznik Praw Obywatelskich
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
SO	– sąd okręgowy
SR	– sąd rejonowy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TS	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

WSTĘP

Nowelizacją ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469) wprowadzono do ustawy procesowej zasadę zakazu nadużycia praw procesowych (art. 4¹ k.p.c.).

Kwestię naruszenia praw procesowych poruszali niektórzy przedstawiciele nauki, w tym między innymi M. Allerhand, M.G. Plebanek i Ł. Błaszczak¹. Docenić należy zwłaszcza analizę Ł. Błaszczaka, którego wnioski pozwoliły na rozpoczęcie badań, których efektem jest niniejsza monografia. Należy zgodzić się z tym Autorem, że zakaz nadużycia praw procesowych to fundamentalna część prawa do rzetelnego postępowania sądowego.

Nie można także nie dostrzec zbiorowej pracy *Nadużycie prawa procesowego cywilnego* (Warszawa 2019) pod red. P. Grzegorzcyka, M. Wasilika, F. Zedlera, która jest pierwszym systemowym opracowaniem przedmiotowego zagadnienia. Praca ta jest efektem Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, jaki odbył się 21–24.09.2017 r. w Prusimiu. W Zjeździe tym wzięli udział pracownicy naukowi i doktoranci z większości ośrodków akademickich w Polsce, jak również przedstawiciele innych zawodów prawniczych. Wymaga jednak podkreślenia, że przywołana monografia jest analizą stanu prawnego sprzed wejścia w życie nowelizacji wprowadzającej art. 4¹ k.p.c.

¹ Zob.: A. Allerhand, *Podstęp w procesie*, Lwów 1907; M.G. Plebanek, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012; Ł. Błaszczak, *Nadużycie prawa procesowego w postępowaniu arbitrażowym*, Warszawa 2018.

Dogłębną analizę instytucji mających służyć usprawnieniu procesu cywilnego już po wejściu w życie ustawy nowelizującej przeprowadziła I. Gil². Podzielałam wyrażony w przywołanej pracy pogląd, że negatywnym aspektem dokonanej nowelizacji jest wprowadzenie niesprawdzonych w polskim systemie prawa cywilnego rozwiązań z innych systemów prawnych, opierających się na odmiennych doświadczeniach społecznych. Wskutek dodania kolejnych jednostek redakcyjnych doszło do zwiększenia objętości i tak już obszernego aktu prawnego. Kodeks postępowania cywilnego w obecnym kształcie stanowi jeden z najobszerniejszych aktów prawnych w Polsce. Kolejne nowelizacje Kodeksu postępowania cywilnego wskazują, że cele określone uzasadnieniem projektu ustawy z 4.07.2019 r. nie zostały w całości osiągnięte, skoro nawet do treści ustawy nowelizującej wprowadzone zostały zmiany; i z całą pewnością należy spodziewać się następnych nowelizacji.

Zdecydowany sprzeciw budzi treść uzasadnienia projektu ustawy nowelizującej w części odnoszącej się do nadużycia praw procesowych. Nie sposób uniknąć wrażenia, że autorzy projektu forsowali tezę, iż kwestia nadużycia praw procesowych pojawiła się jako zagadnienie doktrynalne na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat. Dlatego też w niniejszej pracy przedstawione zostało piśmiennictwo badające przedmiotowe zagadnienie, poczynwszy od początku XX wieku. Podobna sytuacja ma miejsce w odniesieniu do poglądów judykatury. Autorzy uzasadnienia projektu ustawy nie dostrzegli, że pomimo braku wprost wyrażonego zakazu nadużycia praw procesowych w ustawie procesowej, sądy orzekały w tym zakresie już od początku państwowości polskiej. Analiza orzecznictwa sądów powszechnych stanowi osobny podrozdział pracy.

Praca została podzielona na trzy rozdziały. Rozdział pierwszy skupia uwagę na pojęciu nadużycia prawa procesowego. Analizie poddana została także kwestia dokonywania czynności procesowych zgodnie z „dobrymi obyczajami”. Wynika to z faktu, że w piśmiennictwie pojawiają się stanowiska kwestionujące konieczność wprowadzenia zasady, o której mowa w art. 4¹ k.p.c., i wskazujące na tożsamość regulacji

² I. Gil [w:] I. Gil, P. Gil, A. Borys, *Regulacje służące usprawnieniu cywilnego postępowania rozpoznawczego*, red. I. Gil, Warszawa 2020.

art. 3 i 4¹ k.p.c. Rozdział drugi analizuje zmiany, jakie nastąpiły w obrębie ustawy procesowej na mocy nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r., a więc omawia cele, jakie w ocenie projektodawców zadecydowały o konieczności wprowadzenia regulacji zawartej w przepisie art. 4¹ k.p.c. Omówione zostały też zaproponowane przez ustawodawcę sankcje za naruszenie przepisu art. 4¹ k.p.c. Analizie została poddana możliwość dokonania wykładni dynamicznej i sankcjonowania obstrukcji procesowej, pomimo braku wyraźnej podstawy w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego. Opracowanie kończy podsumowanie i propozycje wniosków *de lege ferenda* odnoszące się do analizowanego zagadnienia.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że niniejsze opracowanie nie wyczerpuje w całości tematu. Formuła opracowania ma przede wszystkim zasygnalizować sam problem, który w praktyce niewątpliwie może bardzo mocno ewoluować. Podobnie nie sposób opisać i skatalogować wszystkich przejawów nadużycia. Uzmysłować należy sobie również i to, że problematyka opracowania stanowi w pewnym sensie nieskończony materiał badawczy, co z kolei sprawia, iż uchwycenie go w całości staje się po prostu niemożliwe. Nie można także zapominać o tym, że kwestie związane z rozpoznawaniem spraw, w których dochodzi do nadużycia praw procesowych, będą się wykształcać w toku praktyki orzeczniczej.

Rozdział 1

ZAKAZ NADUŻYCIA PRAW PROCESOWYCH

1.1. Wprowadzenie

Rząd przyjął projekt reformy procesu cywilnego – donosiły media w styczniu 2019 r.¹ Usprawnienie, uproszczenie i przyspieszenie postępowań przed sądem to główny cel gruntownej reformy Kodeksu postępowania cywilnego. Projekt miał spowodować szybkie i skuteczne dochodzenie swoich praw, rzetelne postępowania i sprawiedliwe wyroki. Podkreślano, że zmiany w prawie cywilnym mają wyeliminować niekończące się składanie zażaleń w tych samych sprawach, mimo że sąd konsekwentnie je odrzuca². „To częsta i nieetyczna metoda stosowana np. przez pozwane firmy, które świadomie wydłużają postępowania, chcąc zniechęcić oszukane osoby do kontynuowania procesu. Ponawiane zażalenia w sprawach już rozstrzygniętych będą włączane do akt bez wydawania przez ten sam sąd ponownych decyzji. Tak samo będą traktowane inne wnioski procesowe mające przewlec postępowanie, np. o wykładnię, sprostowanie czy uzupełnienie orzeczenia albo ponawiane wielokrotnie wnioski o wyłączenie sędziego. Takie rozwiązanie nie ogranicza praw stron procesu. Nieuwzględnione zażalenie pozo-

¹ A. Łukasiewicz, *Reforma procesu cywilnego – cele*, „Rzeczpospolita” z 5.01.2019 r.

² A. Łukasiewicz, *Reforma...*

staną w aktach i mogą być dla stron powodem podważenia wyroku już w drugiej instancji”³.

Dnia 4.07.2019 r. Sejm uchwalił ustawę o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁴, na mocy której wprowadzono do ustawy procesowej szereg istotnych zmian, w tym zasadę zakazu nadużycia praw procesowych (art. 4¹ k.p.c.).

Zasadniczym źródłem polskiego prawa procesowego jest ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, obowiązująca od 1.01.1965 r.⁵ Założeniem jego twórców było ukształtowanie procesu cywilnego typu socjalistycznego. W uzasadnieniu uchwały Sądu Najwyższego z 12.02.1955 r., I CO 4/55, stwierdzono: „W każdym państwie, bez względu na jego typ, proces cywilny w najobszerniejszym znaczeniu (postępowanie rozpoznawcze i wykonawcze) służy ochronie stosunków prawnych cywilnych i roszczeń z nich wynikających. Jakościowa odmienność państwa i prawa typu socjalistycznego w porównaniu z państwem i prawem typu eksploatorskiego, odmienna klasowa istota wymiaru sprawiedliwości w państwach typu socjalistycznego nie przekreśla tej funkcji procesu cywilnego, jaką – jak długo istnieć będzie państwo i prawo – jest i będzie zapewnienie prawom podmiotowym ochrony w postaci przymusu państwowego. Przymus państwa stojący za prawem cywilnym realizuje się właśnie przez instytucje procesu cywilnego”⁶.

W związku z transformacją ustrojową rozpoczętą w 1989 r. ustawodawca począł system procesu cywilnego intensywnie zmieniać. „Wprawdzie gospodarka rynkowa nie przesądza bezpośrednio określonego modelu procesu cywilnego, niemniej w pewnym stopniu rzutuje na jego kształt. Rola prawa zmieniła się bowiem diametralnie w nowym układzie stosunków politycznych i gospodarczych. Niestety, zmiana nie została dokonana jednorazowo i kompleksowo. Na domiar złego stopniowe

³ A. Łukaszewicz, *Reforma...*

⁴ Dz.U. poz. 1469; dalej jako ustawa nowelizująca.

⁵ Dz.U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296.

⁶ Uzasadnienie uchwały SN z 12.02.1955 r., I CO 4/55, OSNCK 1955/3, poz. 47.

i rozłożone w czasie korekty przepisów Kodeksu postępowania cywilnego zbyt często były niespójne i niekonsekwentne⁷.

Spośród licznych nowelizacji ustawy procesowej za jedną z najważniejszych uznaje się ustawę z 1.03.1996 r.⁸ W jej efekcie wzmocniono i urealniono zasadę kontradyktoryjności oraz dyspozycyjności, natomiast w miejsce instytucji rewizji i rewizji nadzwyczajnej weszły ponownie w życie środki odwoławcze w postaci apelacji i kasacji.

Istotna była też nowelizacja ustawy procesowej z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁹, mocą której zmieniono w zasadniczy sposób wiele przepisów decydujących o kształcie procesu cywilnego przed sądem pierwszej instancji. „Głównym motywem tej noweli było zwiększenie efektywności zasady koncentracji materiału procesowego w postępowaniu przed tym sądem. Na podstawie wskazanej ustawy zniesiono też odrębne postępowanie w sprawach gospodarczych oraz wprowadzono do kodeksu postępowania cywilnego tzw. zażalenie poziome kierowane do innego składu sądu drugiej instancji oraz zażalenie do Sądu Najwyższego w razie uchylenia zaskarżonego apelacją wyroku sądu pierwszej instancji i przekazania sprawy temu sądowi do ponownego rozpoznania”¹⁰. Na mocy przywołanej powyżej ustawy uregulowano też w Kodeksie postępowania cywilnego, że strony i uczestnicy postępowania obowiązani są dokonywać czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami (art. 3 k.p.c.).

Nowelizacją ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw po raz kolejny dokonano istotnej przebudowy polskiej procedury cywilnej.

⁷ T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2013, nb 1.1., LEX.

⁸ Ustawa z 1.03.1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. Nr 43, poz. 189, która weszła w życie 1.07.1996 r.

⁹ Dz.U. Nr 233, poz. 1381.

¹⁰ T. Wiśniewski, *Przebieg...*, nb 1.1., LEX.

Praktyka sądowa pokazała jednak szereg problemów pojawiających się w związku z wejściem w życie przywołanej nowelizacji ustawy procesowej. W doktrynie zauważono, że mankamentem nowelizacji procedury cywilnej z 2019 r. jest to, iż chciano zmienić zbyt wiele w zbyt krótkim czasie¹¹. W efekcie ustawa zawiera wiele luk i rozbieżności, a niejednokrotnie również rozwiązania błędne, naruszające podstawowe zasady procesu cywilnego czy też konstytucyjnego prawa do sądu. Niedoregulowane – a niekiedy przeregulowane – zostały przepisy, które co do zasady wprowadziły rozwiązania przydatne i pożądane¹². Podkreśla się, że praktyka nie rozstrzygnie wszystkich wątpliwości, a co za tym idzie – potrzebna jest nowelizacja niektórych przepisów¹³.

Zasadne jest jednak odniesienie się – choćby pokrótce – do zagadnienia celu procesu cywilnego i jego zasad, gdyż kwestia wprowadzenia do ustawy procesowej zakazu nadużycia praw procesowych była wskazywana jako jedna z najistotniejszych zmian, mających istotny wpływ na obecne ukształtowanie procesu cywilnego.

Jak słusznie zauważył T. Wiśniewski: „Istnienie norm prawnych o charakterze materialnym – karnych, cywilnych i administracyjnych – przesądza o konieczności tworzenia przez państwo różnego rodzaju przepisów proceduralnych. Zawarte w tych normach zakazy i nakazy nie zawsze wszak są przestrzegane, stąd też zainteresowane osoby oczekują, że ich naruszone prawa podmiotowe zostaną ochronione w drodze przymusu państwowego”¹⁴.

Przez cywilne postępowanie sądowe należy rozumieć rozpoznawanie spraw cywilnych przez sądy państwowe. Postępowanie cywilne jest działaniem chroniącym relacje społeczne, regulowane przez prawo, przez zastosowanie w danym stanie faktycznym odpowiedniej normy

¹¹ P. Rojek-Socha, *Po roku obowiązywania zmian, Kpc potrzebuje pilnej i rozsądnej nowelizacji*, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/co-z-nowelizacja-procedury-cywilnej-opinie-profesorow,503934.html> (dostęp: 31.10.2020 r.).

¹² P. Rojek-Socha, *Po roku...*

¹³ P. Rojek-Socha, *Po roku...*

¹⁴ T. Wiśniewski, *Przebieg...*, nb 1.1, LEX.

prawnej¹⁵. Chodzi zatem o utrzymanie porządku w ramach stosunków cywilnoprawnych, a więc i społecznych. Co do skutków postępowania cywilnego, to występują one zarówno w sferze prawnej jednostki, jak i w sferze porządku prawnego, a co za tym idzie – cel postępowania cywilnego mieścić się będzie zatem w obu tych sferach¹⁶.

Ścieranie się poglądów dotyczących istoty procedury cywilnej występuje niemal od samych początków kształtowania się doktryny nowożytnego postępowania cywilnego, a wynika to między innymi z konieczności ustalenia, czy proces cywilny służy interesom przede wszystkim prywatnym, czy publicznym. Na trudność, a nawet niemożliwość odróżnienia i oddzielenia interesów prywatnych od publicznych wskazywano w teorii prawa od dawna, zaś problemy o fundamentalnym znaczeniu wynikają ze szczególnego charakteru tej gałęzi prawa, znajdującej się na pograniczu prawa prywatnego i publicznego¹⁷.

„Celem procesu cywilnego jest zapewnienie sprawiedliwego orzecznictwa, a więc zgodnego z rzeczywistym stanem rzeczy i z obowiązującym prawem. Proces cywilny powinien jednocześnie zdążać do najszybszego uzyskania tytułu egzekucyjnego. Ekonomia procesowa wymaga, aby osiągnąć wspomniany cel najmniejszym nakładem kosztów i pracy stron oraz sądu. Realizacja tych postulatów, rozstrzygnięcie kolizji zasad w kierunku ich odpowiedniego wyważenia, pozostaje po dzień dzisiejszy podstawowym zamierzeniem reformatorów postępowania cywilnego”¹⁸.

Według Z. Resicha proces cywilny jest „aktem prawnym złożonym z szeregu następujących po sobie czynności procesowych, ukierunkowa-

¹⁵ T. Wiśniewski, *Przebieg...*, s. 20 i n.

¹⁶ I. Iśniewska, *Postępowanie dowodowe w sprawach o rozwód w procesie cywilnym oraz o stwierdzenie nieważności małżeństwa w procesie kanonicznym („rozwodowym” procesie kościelnym) – analiza prawnoporównawcza*, Warszawa 2017, s. 2.

¹⁷ A. Stawarska-Rippel, *Kontradiktoryjność i inkwizycyjność w europejskiej procedurze cywilnej XIX i XX wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2013/65/2, s. 123 i n.

¹⁸ F.K. Fierich, *Postępowanie przed sądami okręgowymi. Uwagi ogólne. Rzut oka na strukturę najważniejszych procedur cywilnych* [w:] *Polska Procedura Cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem. Przedruk wyczerpanych druków z r. 1921 i 1923*, t. 1, Warszawa 1928, s. 187, cytata za: A. Stawarska-Rippel, *Kontradiktoryjność...*, s. 123.